

Інновації/

Тамара Смовженко

Доктор економічних наук, професор,
ректор Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Ангела Кузнєцова

Доктор економічних наук, професор,
проректор Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи

Фінансова освіченість громадян є основою фінансової могутності держави. Криза 2008–2009 рр. загострила надзвичайно важливу проблему сучасності – проблему двосторонньої відповідальності за прийняті фінансові рішення, адже фінансовий колапс, який переживав світ, був спровокований, з одного боку, безвідповідальністю окремих фінансових інституцій, а з другого – відсутністю елементарних фінансових знань населення, а отже, – безвідповідальністю у прийнятті рішень. Проблема низького рівня фінансової освіченості громадян сьогодні є загальносвітовою. Уряди багатьох держав вкладають величезні кошти у підвищення рівня фінансової грамотності населення. Для України – це стратегічне завдання, яке потребує першочергового вирішення.

Financial awareness of citizens is the basis of the financial strength of a state. The 2008 – 2009 crisis stressed the extremely important problem of nowadays – the problem of bilateral responsibility for decisions that were made, because the world suffered the financial collapse which was provoked, on the one part, by irresponsibility of some financial institutions, and on the

other part, by lack of the fundamentals of financial awareness of the population, that is by irresponsibility in decision making. Today, we face the world-wide problem of a low level of population's financial competence. Governments of many world countries invest much money in increasing the level of financial awareness of the population. It is the strategic task for Ukraine, which requires immediate solving.

У продовж 2011–2013 років у нашому суспільстві особливої актуальності набувають питання підвищення рівня фінансової грамотності й фінансової просвіти населення, адже фахівці-практики і науковці стверджують, а пересічні громадяни сьогодні розуміють, що відсутність елементарних знань у сфері управління власними фінансами, невміння вести сімейний бюджет, планувати витрати й уміло розпоряджатися заощадженнями не лише підривають фінансову основу кожного громадянина та кож-

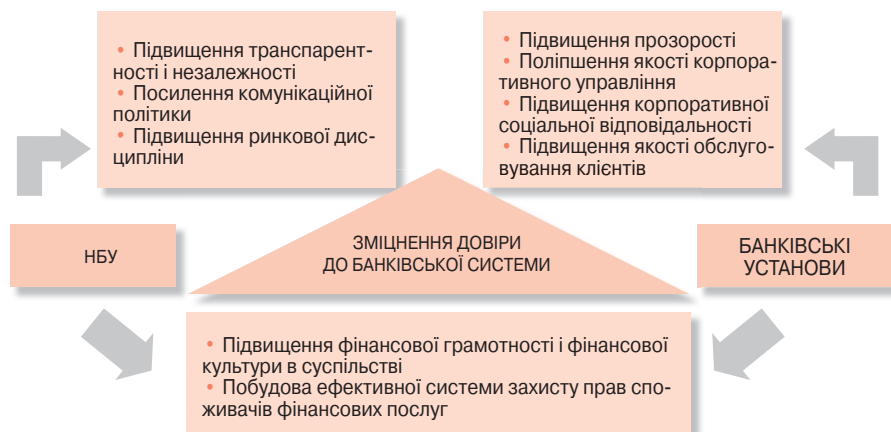
ної сім'ї, а й згубно впливають на економіку країни та її конкурентоспроможність у світовому вимірі.

За даними звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012–2013 рр., Україна серед 144 країн посіла 73-є місце порівняно з 82-м у 2011–2012 рр. До трійки лідерів входять Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія. Росія та Казахстан випереджають Україну за показниками конкурентоспроможності, посідаючи відповідно 67-е і 51-е місця у загальному рейтингу. Нагадаємо, що внаслідок

економічних та політичних негараздів 2009–2010 рр. Україна втратила 16 позицій. Але у 2011–2012 рр. стан економіки країни поліпшився, що дало змогу піднятися в рейтингу на сім позицій. Ось і в останньому звіті Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012–2013 рр. Україна піднялася ще на дев'ять позицій, продовжуючи демонструвати свої основні конкурентні переваги – високу освіту і емність ринку.

Високоосвічене населення, значна емність ринку є доброю основою

Схема 1. Основні напрями підвищення довіри до банківської системи в Україні

для подальшого економічного зростання. За цих умов підвищення рівня фінансової грамотності є не тільки невід’ємною складовою освіченості громадян, а й фінансової безпеки країни, адже очевидним є той факт, що недостатній рівень фінансової грамотності був однією з причин нещодавньої фінансової кризи [1].

Тому підвищення фінансової грамотності й фінансової культури в суспільстві, а також створення ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг нині мають стати основними цілями Національного банку України та банківських установ на шляху зміцнення довіри населення до вітчизняної банківської системи (див. схему 1).

Комплексна програма підвищення рівня фінансової грамотності є одним із найсистемніших та найдієвіших інструментів підготовки громадян до використання постійно змінних складних фінансових інфраструктур, що сприятиме зростанню потенціалу розвитку національного фінансового ринку та зміцненню довіри до банківської системи.

Варто зазначити, що процес створення національних стратегій та програм підвищення рівня фінансової грамотності населення – копіткий, і сьогодні такі стратегії розроблені та затверджені на державному рівні у 34 країнах, серед яких Австралія, Азербайджан, Бразилія, Білорусь, Валютний союз Східно-карибських держав, Великобританія, Замбія, Ірландія, Казахстан, Канада, Кенія, Малайзія, Нова Зеландія, Південна Африка, Польща, Росія, Сінгапур, США, Танзанія, Тринідад і Тобаго, Уганда, Угорщина та інші.

За спостереженнями міжнародно-

го консультанта – колишнього керівника Департаменту фінансової грамотності в Управлінні фінансових послуг (FSA) у Великобританії Шона Манді та аналітичними оцінками експертів проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) “Розвиток фінансового сектору” (FINREP), зробленими за результатами опитування 2000 респондентів різновікових груп, сучасний споживач фінансових послуг [2]:

- має лише базові знання та навички з фінансової грамотності (реальний рівень знань в Україні, встановлений на основі анкетування, яке включало 15 запитань, за п’ятибальною шкалою оцінений так: 44% населення нічого не знають (0–3 правильних відповідей), 38% з опитаних мають незадовільні знання (4–6 правильних відповідей), задовільний рівень знань виявили 16% респондентів (7–9 правильних відповідей), а добрі знання мають тільки 2% громадян (10–12 правильних відповідей);

- використовує тільки найпростіші послуги, в основному – платежі, і не почувується комфортно ані щодо фінансових послуг, ані щодо їх провайдерів та не знає, що робити у разі виникнення проблем із фінансовою установою (у випадку виникнення конфліктних ситуацій 47% нічого не роблять, 32% громадян просто достроково припиняють користуватися послугами компанії. І тільки 12% громадян подають скаргу до відповідної компанії, а 4% – до судових органів. При цьому респонденти так оцінили рівень довіри: до судів – 31%, до Уповноваженого з прав людини – 24%, до НБУ – 11%, до Держспоживстандарту – 11%, до Нацкомфінпослуг – 8%);

- не відчуває себе захищеним у ви-

падку виникнення суперечок із фінансовою установою (лише 7% населення України знають, що гарантована державою сума відшкодування за вкладом в банках України становить 200 тис. грн. на одного вкладника; 10% респондентів переконані у відсутності обмежень щодо суми гарантованих депозитів, тоді як 25% вважають, що гарантій відшкодування за депозитами в банках не існує взагалі);

- не цікавиться фінансовими новинами (23% респондентів узагалі не відстежують жодних тенденцій фінансових ринків. Найпопулярнішими темами є: споживче кредитування (29%), динаміка індексу інфляції (20%), зміни розмірів пенсій, соціальних виплат і податкових пільг (15%), депозитні рахунки в банках (16%) та зміни на ринку нерухомості (10%). Лише 4% цікавляться курсом валют, при цьому кожний третій респондент засвідчив, що користується послугою валютного обміну);

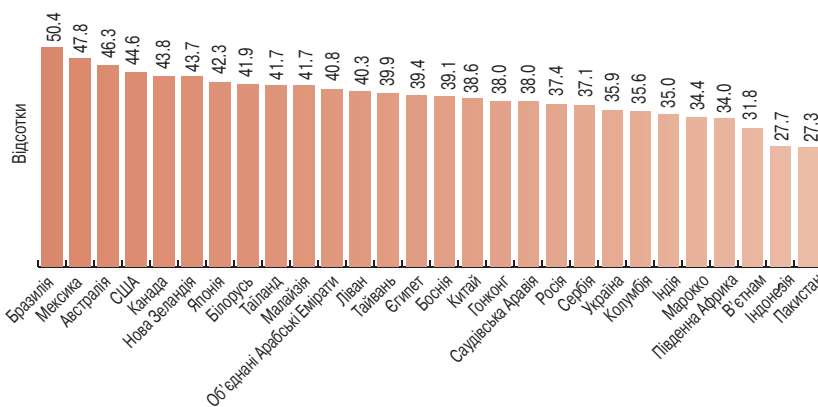
- у питаннях фінансів довіряє родичам та знайомим (52% опитаних довіряють досвіду знайомих, 25% покладаються на інформацію, одержану з газет і журналів, 23% користуються даними фінансових компаній, 14% респондентів довіряють електронним ЗМІ та рекламі, 10% у процесі прийняття рішень користуються послугами Інтернету, на власний досвід покладається тільки 1% опитаних);

- не аналізує можливості сімейного бюджету (49% громадян, в яких залишаються кошти на кінець місяця після сплати всіх витрат, не несуть їх до фінансових установ, а залишають у себе в готівковій формі. Майже 30% споживачів витрачають заощадження на купівлю споживчих товарів. Лише 10% кладуть гроші на депозитні рахунки в банки, а менше 1% здійснюють інвестиції);

- не вірить у життя в борг (38% респондентів купують у кредит, тільки якщо відбувається розпродаж певних товарів, 18% беруть на себе кредитні зобов’язання, інвестуючи у власну освіту, близько 12% громадян або взагалі не користуються кредитом, або беруть його лише у випадку крайньої необхідності. Понад 18% не змогли відповісти на це запитання).

Проте аналіз стану фінансової грамотності в інших країнах показав, що подібні проблеми існують і в них (див. графік 1). Так, за оцінками А.Рухвальського, представника відділу просвіти Комісії фінансового нагляду Польщі (Komisia Nadzoru Finansowego), у

Графік 1. Рейтинг фінансової грамотності населення

Джерело: опитування 25 тис. учасників із 28 країн, проведене у лютому – квітні 2012 р.

Польщі 55% домогосподарств не мають бюджету, проте 77% респондентів відстежують власну фінансову ситуацію; 73% зазначили, що вчасно сплачують рахунки, 46% респондентів не практикують довгострокові заощадження, надаючи перевагу витратам наявних коштів, а рівень використання фінансових інструментів залишається низьким порівняно з іншими країнами із розвинутою ринковою економікою. Лише 63% мають банківські рахунки, 36% повідомили про наявність страховки, 25% мають кредитні картки, 26% є учасниками пенсійних фондів, і тільки 16% мають ощадні рахунки [3].

За офіційними даними, у Канаді 49% дорослого населення не займається плануванням і веденням бюджету, 48% респондентів зазначили про наявність фінансових проблем, з якими вони не знають, як упоратися. 75% респондентів зазначили, що потребують фахової допомоги у питаннях обслуговування особистих витрат, фінансового планування та отримання достовірної і доступної фінансової інформації [4].

У Чехії 35% респондентів оцінили рівень власних фінансових знань на "3" бали за п'ятибальною шкалою; 29% опитаних зізналися, що рівень їхніх фінансових знань не дає їм змоги користуватися інвестиційними та кредитними продуктами; 81% заявили, що під час навчання в школі вони не отримали належних фінансових знань. Плануванням бюджету регулярно займається лише 1/4 чеських домогосподарств, а 2/5 домогосподарств планують тільки значні витрати [5].

Різноманітність, складність і постійна оновлюваність сучасних фінансових продуктів та послуг потребують доброго рівня фінансової освіченості

населення для управління власними фінансами. Проте навіть порівняно прості фінансові продукти можуть бути складними для громадян, у яких немає елементарних фінансових знань.

Фінансова грамотність та обізнаність споживачів у власних правах є передумовою для створення ефективних і прозорих ринків капіталу та розвитку економіки в цілому. Навчання фінансової грамотності й адекватне нормативне забезпечення захисту прав споживачів є ключовими елементами посилення спроможностей споживачів фінансових послуг.

Пунктом 13 Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", затвердженого указом Президента України від 12.03.2013 р. № 128/2013, передбачено реалізацію положень Стратегії

реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 867-р.

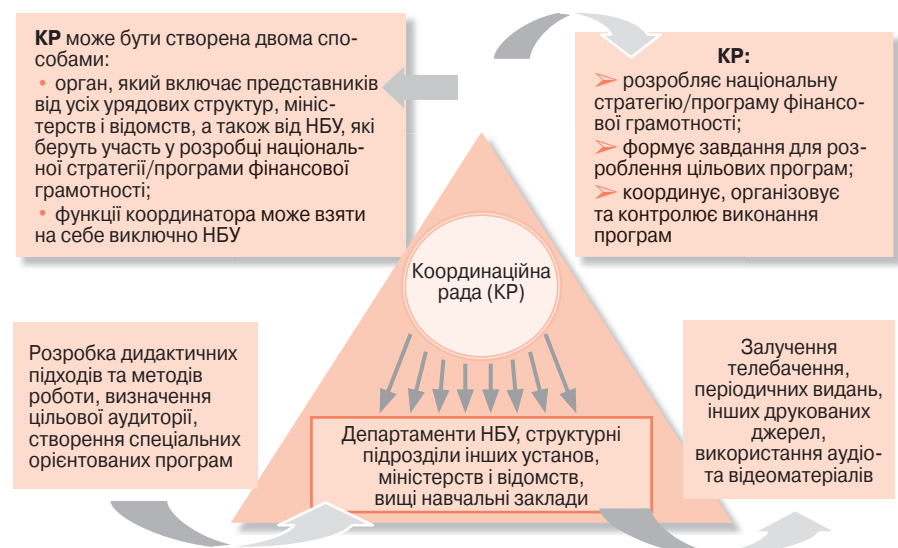
У багатьох країнах світу нині поширюється створення національних програм підвищення фінансової грамотності споживачів фінансових послуг, і провідну роль у цьому напрямі відіграють фінансові регулятори. Так, із 37 країн Європи та Центральної Азії, де розроблені стратегії фінансової грамотності, в 2/3 координатором виступає центральний банк (Бельгія, Італія, Польща, Норвегія, Мальта, Угорщина), у Чехії, Іспанії, Нідерландах – Міністерство фінансів, у Великобританії, Ірландії – центральний орган фінансового нагляду.

Отже, перше і головне – маючи стратегію, потрібно визначитися з головним координатором програм фінансової освіти. Ми вважаємо, що процес системного впровадження фінансової грамотності в Україні повинен відстежуватися єдиним органом – координаційною радою, яка має розробити Національну стратегію фінансової грамотності, сформувати перелік цільових програм для реалізації такої стратегії та забезпечувати систематичний контроль за її виконанням (див. схему 2).

Умовою досягнення успіху фінансової освіти є забезпечення комплексного охоплення навчальними заходами всіх аспектів функціонування фінансового ринку, враховуючи особливості його розвитку, демографічні і соціальні зміни в країні.

Фінансова освіта повинна базу-

Схема 2. Завдання координації та виконання заходів щодо підвищення рівня фінансової грамотності

ватися на принципах:

– **об’єктивності** – підвищення рівня фінансової грамотності широкого загалу населення та інформування цільової аудиторії про окремі фінансові продукти і послуги за умови, що така робота не здійснюється з метою реклами відповідних товарів і послуг;

– **експертності** – високого професійного рівня викладачів, котрі використовують об’єктивну та надійну інформацію при поширенні знань з фінансової грамотності;

– **визначення цільової аудиторії** – конкретні проекти або програми з підвищення фінансової грамотності повинні мати чітко визначену цільову аудиторію та використовувати найефективніші канали комунікації.

Інше важливе завдання – розробка національних стандартів фінансової просвіти, які передбачають навчальні плани та програми, методики й інструменти практичної реалізації цих планів і програм, критерії оцінювання і сертифікації знань, комплекс заходів з підготовки викладацького складу тощо.

На нашу думку, це повинні зробити органи державного управління: Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров’я, базові міністерства та відомства, Пенсійний фонд тощо (див. схему 3).

У цьому процесі величезну роль повинні відігравати навчальні заклади, оскільки саме вони покликані забезпечувати пропозицію освітніх проектів.

Реалізація комплексного підходу під час створення навчально-методичного забезпечення та інформаційно-

освітніх продуктів, які відповідати- муть потребам визначених цільових груп, повинна включати:

– перегляд і оцінку рівня та якості наявного навчального й інформаційного забезпечення на відповідність цілям підвищення фінансової грамотності, приведення змісту навчальних програм у відповідність до принципу “від простішого – до складнішого”;

– включення спеціального курсу “Фінансова грамотність” до навчальних планів освітніх установ, а також вкраплення окремих тем із фінансової грамотності до інших навчальних предметів (наприклад, математики, права, географії тощо) у вигляді ілюстрованих матеріалів, конкретних прикладів і задач;

– створення навчально-просвітницького забезпечення для самоосвіти населення;

– впровадження інтерактивних методів навчання, котрі передбачають застосування нетрадиційних навчальних підходів із використанням сучасних електронних та інтернет-технологій тощо.

У 2011 році розпочалася спільна реалізація ініціатив Національного банку України, Університету банківської справи НБУ (УБС НБУ) та проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) “Розвиток фінансового сектору” (FINREP), метою якого було визначено: підвищення фінансової грамотності населення України шляхом розроблення та поетапного впровадження цільових програм для реалізації національної Стратегії підвищення фінансової грамотності населення. У результаті реалізації 1-го та

2-го етапів цього проекту (впродовж 2011–2013 навчальних років):

– Університетом банківської справи НБУ спільно з проектом та за підтримки Національного банку України розроблено навчально-методичне забезпечення курсу “Фінансова грамотність” (посібник для вчителя, посібник та робочий зошит для учня), схвалене комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах. Пілотне викладання курсу “Фінансова грамотність” проводилося протягом другого семестру 2011/2012 навчального року, відповідно до наказу міністерства. До експерименту було залучено 13 шкіл із таких регіонів України: Київ, Львів та Львівська область, Харків, Черкаси та Донецька область і в результаті охоплено понад 500 учнів 10-х класів. Курс із вересня 2012 року впроваджено у навчальний процес у 71 загальноосвітній школі та навчальних закладах I–II рівнів акредитації 14 регіонів України та введено до навчальних планів як вибірковий. Уже в 2013 році курсом було охоплено понад 3 300 учнів 10-х класів у 17 регіонах країни, які безкоштовно одержали навчально-методичні матеріали з дисципліни “Фінансова грамотність”;

– проведено три навчальні семінари-тренінги для вчителів, які викладають курс “Фінансова грамотність”. У результаті таких тренінгів підготовлено 84 тренери з навчальної дисципліни “Фінансова грамотність”, які на фаховому рівні можуть проводити якісну підготовку вчителів із цього курсу в областях на базі інститутів підвищення кваліфікації і педагогічної майстерності педагогів МОН України;

– підписано Угоду про співпрацю між УБС НБУ та МОН України, на основі якої розроблено та затверджено Програму дослідно-експериментальної роботи за темою “Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності в навчально-виховний процес навчальних закладів” на базі навчальних закладів України на 2012–2019 роки. Успішно завершено перший етап проведення наукової роботи й окреслено основні напрями для забезпечення реалізації другого етапу на 2013/2014 навчальний рік.

Варто зазначити, що основними документами, які врегульовують впровадження курсу “Фінансова грамотність”, є: Постанова НБУ від 21.03.2012 р. “Про створення Націо-

Схема 3. Розподіл повноважень щодо реалізації комплексу заходів із підвищення рівня фінансової грамотності населення

нальним банком України міжвідомчої робочої групи з розроблення та реалізації Програми підвищення рівня фінансової грамотності населення України”, лист МОН України щодо впровадження навчального курсу “Фінансова грамотність” в окремих школах, рішення вченої ради Інституту інноваційних технологій та змісту освіти “Про пілотний проект “Фінансова грамотність” від 25.04.2012 р., договір про співпрацю Університету банківської справи та Інституту інноваційних технологій та змісту освіти від 05.07.2012 р., наказ МОН України “Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою “Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності в навчально-виховний процес навчальних закладів” на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації України на 2012–2019 роки” від 19.07.2012 р., наказ НБУ № 125 від 13.08.2012 р. “Про затвердження Плану заходів НБУ з підвищення рівня фінансової грамотності населення України на 2012 рік”, Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки.

Під час викладання курсу “Фінансова грамотність” у школах України було проведено анкетування 15–16-річних учнів для виявлення реального стану їхніх фінансових знань та визначення необхідності впровадження такого курсу. Під час анкетування (анкета складалася з 20 запитань) було опитано 1 836 учнів із 56 загальноосвітніх закладів, розміщених у Тернопільській, Чернівецькій, Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській,

Хмельницькій, Херсонській, Миколаївській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Черкаській, Житомирській та Сумській областях України. Оцінювання виявило, що учні міських шкіл показали в середньому на 13% вищий рівень знань, ніж учні сільських шкіл (див. графік 2, таблицю).

Узагальнення результатів анкетування засвідчило, що 49% учнів має незадовільний рівень фінансових знань (6–10 правильних відповідей), 35% – задовільний (11–14 правильних відповідей), 11% опитаних нічого не знають у сфері фінансів (0–5 правильних відповідей), і тільки 5% учнів виявили добрий рівень знань (15–17 правильних відповідей). Відмінних відповідей не виявилось взагалі.

Найвищий рівень фінансових знань мають учні, які навчаються у навчально-виховних комплексах (12%), ліцеях (8%), коледжах і спеціалізованих загальноосвітніх школах (по 7%).

Найскладнішими для учнів були математичні запитання анкети, а також, як не дивно, запитання: “Що таке споживчий кошик?” – саме на нього було дано найменшу кількість правильних відповідей у цілому по Україні.

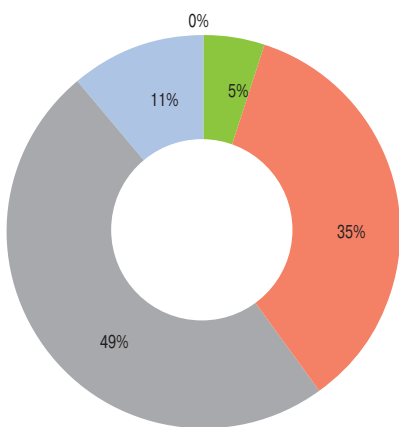
За результатами проведення двох етапів проекту “Розвиток фінансового сектору” (FINREP) було здійснено аналіз та оцінювання здобутків, а також окреслено основні проблемні питання та завдання, які потребують комплексного вирішення. До основних здобутків проведеної роботи варто віднести: зростання кількості шкіл, у яких читається курс “Фінансова грамотність”, із 13 у січні 2012 року до 84 у грудні 2013 року; розширення географії викладання з 5 до 17 регіонів;

збільшення до 30 осіб кількості підготовлених викладачів, які можуть виступати в ролі тренерів; кількість викладачів навчального курсу зросла до 85 осіб; кількість учнів збільшилася з 500 до 3 300 осіб; 100-відсоткове забезпечення учнів та вчителів якісними навчально-методичними матеріалами з курсу “Фінансова грамотність”; створення й активація тематичної веб-сторінки.

Водночас є й проблеми, вирішення яких потребує залучення додаткових ресурсів. Зокрема, нині в 25 областях України, Автономній Республіці Крим, а також у містах Києві та Севастополі налічується 19 з половиною тисячі шкіл у яких навчається понад 4 мільйони школярів, у тому числі 300 тис. учнів 10-х класів. Для того, щоб забезпечити їх якісну підготовку з дисципліни “Фінансова грамотність”, необхідно підготувати понад 10 тисяч учителів та забезпечити всіх учнів навчально-методичними матеріалами, на виготовлення яких потрібно додатково залучити 8 млн. грн. (за даними МОН України). Особливо гостро нині постає проблема стандартизації курсу (кількість годин, семестр, упродовж якого вестиметься його викладання, підходи до оцінювання тощо). Окремим великим завданням, яке потребує негайного вирішення, є проведення моніторингу та оцінювання рівня засвоєння учнями знань і набуття ними практичних навичок із курсу “Фінансова грамотність”: необхідно виявити рівень знань до початку та наприкінці вивчення цього курсу, щоб з’ясувати, як одержані знання допоможуть молодій людині в практичному повсякденні. А також здійснення

Оцінювання рівня фінансової грамотності учнів

Графік 2. Середні значення по Україні

Таблиця. У розрізі регіонів, %

Область	Відмінно (18–20 правильних відповідей)	Добре (15–17 правильних відповідей)	Задовільно (11–14 правильних відповідей)	Незадовільно (6–10 правильних відповідей)	Нічого не знає (0–5 правильних відповідей)
Донецька	0	9	29	45	17
Запорізька	0	2	46	47	5
Миколаївська	0	0	42	55	3
Херсонська	0	6	21	58	15
Київська	0	4	39	50	7
Черкаська	0	3	37	46	14
Житомирська	0	5	42	49	4
Сумська	0	5	41	36	18
Чернівецька	0	0	33	58	9
Тернопільська	0	3	45	43	9
Івано-Франківська	0	5	25	65	5
Львівська	0	6	47	41	6
Хмельницька	0	0	25	53	22

моніторингу педагогічної майстерності вчителів, основне завдання якого – виявити рівень підготовки вчителів та створити постійно діючу систему підвищення професійної майстерності педагогів, які забезпечують викладання курсу “Фінансова грамотність”, та впровадження цієї дисципліни в усіх школах й інших навчальних закладах I–II рівнів акредитації в Україні.

Ці питання стали ключовими для започаткування нової Програми розвитку фінансового сектору, яка стартувала у 2012 році (FINREP-II) та яка розрахована на період 2012–2017 рр. Метою програми, запровадженої Агентством США з міжнародного розвитку, визначено підвищення стабільності фінансового сектору та відновлення довіри населення до фінансових ринків. Основними завданнями є впровадження курсу “Фінансова грамотність” у школах та ВНЗ I–II рівнів акредитації в усіх регіонах України, підготовка кваліфікованих тренерів, організація системи навчання вчителів, створення системи моніторингу та оцінювання знань і забезпечення інформаційної підтримки проекту.

У березні 2013 року відбулося засідання Вченої ради Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (протокол № 4 від 27 березня 2013 р.), на якому було розглянуто звіт про впровадження курсу. За його результатами прийнято ряд рішень.

На виконання пункту 13.1 “Національного плану дій на 2013 рік” щодо підвищення ступеня відповідальності вітчизняної системи захисту прав споживачів фінансових послуг загальним принципам захисту прав споживачів фінансових послуг Організації економічного співробітництва та розвитку і з метою запровадження курсів професійного розвитку для педагогічних працівників міністерству спільно з Університетом банківської справи Національного банку України слід скласти план-графік проведення навчання та тренінгів для вчителів із фінансової грамотності в регіонах України на базі закладів післядипломної педагогічної освіти, розробити програму підготовки тренерів із курсу “Фінансова грамотність”, організувати і провести тренінг-семінари з викладачами навчальних закладів, які будуть залучені до викладання навчального курсу “Фінансова грамотність”.

Проведення такого семінару для

підготовки майбутніх тренерів заплановане на 2013/2014 навчальний рік. Проте сьогодні паралельно із завданням підготовки фахових педагогів з фінансової грамотності постає проблема завантаження таких учителів необхідною кількістю годин у школах. Тому зрозуміло, що вчитель повинен мати сформовану цілісну систему знань, які б допомогли йому викладати не лише курс “Фінансова грамотність”, а й “Економіку”, “Основи споживчих знань”, а також дисципліни, які сьогодні ще не розроблені на рівні початкової та середньої школи, але які повинні створюватися та в сукупності забезпечувати системну підготовку учня до провадження власного фінансового життя, починаючи з 1-го класу. Вирішення цього завдання вбачається можливим шляхом вирішення спільно з МОН України питання про формування плану державного замовлення на підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” та “магістр” із числа випускників загальноосвітніх шкіл та вчителів-практиків.

Крім цього, вирішено створити робочі групи із числа учасників навчально-наукового комплексу “Економосвіта” з розробки навчально-методичних комплектів із курсу “Фінансова грамотність” для учнів 1–4 та 5–9 класів, а також визначити базові вищі навчальні заклади та надати їм відповідні повноваження щодо здійснення науково-методичної підтримки курсу “Фінансова грамотність”. На сьогодні такими закладами визначено: Університет банківської справи НБУ, Тернопільський національний університет, Луцький національний технічний університет, ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”, Полтавський університет економіки і торгівлі, Хмельницький національний технічний університет; Одеський національний економічний університет.

Одним із пріоритетів МОН є запровадження вибіркового курсу “Фінансова грамотність” у неекономічних професійно-технічних навчальних закладах та ВНЗ за рахунок годин, відведених на вивчення предметів, що вільно обираються, та організація проведення Всеукраїнського турніру для школярів із фінансової грамотності (протягом 2013/2014 н. р.).

У ході проведення Вченої ради було зазначено, що підвищення рівня фінансової грамотності та загальної рівня фінансової освіченості громадян – це процес, який має відбуватися

одночасно “згори – вниз” і “знизу – вгору”.

Бажання керівних органів – уряду, НБУ – не забезпечить потрібного результату, якщо не буде бажання широким верствам населення здобувати знання. І тут надзвичайно важливу роль мають відіграти недержавні установи, громадські організації, які б узяли на себе захист прав споживачів і підвищення рівня фінансової освіченості дорослого населення, реалізуючи проекти з поглиблення фінансової грамотності, використовуючи можливості щодо забезпечення відкритості інформації про фінансові продукти і послуги, надаючи консультативні послуги громадянам і захищаючи права споживачів.

Нині в Україні створена та працює громадська ініціатива “Національна мережа фінансової просвіти” (ГП “НМФП”), до складу якої увійшли: Всеукраїнська асоціація кредитних спілок, Громадська організація “Ліга фінансового розвитку”, Всеукраїнська громадська організація “Центр прав людини “Громадська ініціатива”, Міжнародна благодійна організація “Український освітній центр реформ”, Науково-навчальний комплекс “Економосвіта” (Університет банківської справи НБУ, Тернопільський національний економічний університет, Інститут регіональних досліджень НАН України, Луцький національний технічний університет, Національний університет “Львівська політехніка”, Львівська державна фінансова академія, Львівська комерційна академія, Громадська організація “Інститут фінансових технологій”, Ресурсний центр розвитку громадських організацій “ГУРТ”, Фонд розвитку громадських організацій “Західноукраїнський ресурсний центр” та Асоціація незалежної економічної освіти).

Основною метою діяльності мережі є об’єднання зусиль громадських організацій, освітніх установ, професійних учасників фінансового ринку, засобів масової інформації задля підвищення рівня фінансової грамотності українців, захисту їхніх інтересів як споживачів фінансових послуг, забезпечення їх добробуту, соціальної стабільності і справедливості.

Громадська ініціатива “Національна мережа фінансової просвіти” здійснює свою роботу в таких напрямках:

1. Фінансова просвіта молодших поколінь;
2. Фінансова просвіта користувачів фінансових послуг;

3. Фінансова просвіта окремих верств населення;

4. Консультаційна підтримка користувачів фінансових послуг.

Робота ПІ “НМФП” в кожному із цих напрямів провадиться спеціально створеними комітетами з аналогічними назвами. Навчання різних верств і категорій населення відповідно до визначених напрямів і мети діяльності проводитиметься за таким переліком програм:

- “Управління родинними фінансами” – навчання дорослих з метою підвищення базової фінансової грамотності в сфері управління сімейними фінансами;

- “Просто про фінансові послуги” – навчання для дорослих з метою надання їм необхідних знань для якісного та безпечного користування відповідними різновидами фінансових послуг;

- “Старт для фінансового майбутнього” – навчання школярів та студентів з метою комплексного ознайомлення з діяльністю ринків фінансових послуг;

- “Сила голосу фінансової просвіти” – навчання журналістів з метою надання необхідних знань для ефективної професійної діяльності у сфері фінансів, фінансового сектору та фінансових послуг;

- “Національний прес-клуб фінансової просвіти” – інституційне формування, організаційна підтримка та змістовне наповнення національного медіапростору в сфері підвищення рівня фінансової грамотності населення;

- “Віртуальний фінансовий радник” – створення та підтримання функціонування спеціалізованого інтернет-порталу як каналу поширення знань, дистанційного консалтингу та інтерактивного навчання у сфері підвищення рівня фінансової грамотності населення;

- “Суспільний діалог заради добробуту” – організація та підтримання постійного діалогу між владою, фінансовим сектором, громадськістю, закладами освіти і засобами масової інформації з питань забезпечення належного рівня фінансової обізнаності населення країни.

Ці програми визначено відповідно для різних цільових верств і груп населення (див. схему 4).

Їх реалізація може бути успішною за умови формування спеціальної освітньої інфраструктури, яка передбачає:

- створення мережі регіональних

навчальних центрів на базі існуючого освітнього та експертного потенціалу з адаптацією програм під вищезгадані цільові групи населення і місцеву специфіку (школи фінансової грамотності);

- освоєння інформаційного та освітнього потенціалу в мережі Інтернет, масових цільових соціальних мережах, віртуальних ігрових середовищах.

Ще однією ініціативою ПІ “НМФП” є проведення літніх таборів для учнів України, в яких спеціально підготовлені тренери (магістри та науково-педагогічні працівники Університету банківської справи НБУ й інших базових закладів, визначених МОН України) навчатимуть дітей фінансовій грамотності, а також співпраця з регіональними центрами зайнятості щодо підготовки фінансово обгрунтованих, актуальних для певних регіонів бізнес-проектів із подальшим їх упровадженням тими особами, які через кризові явища втратили роботу й мають бажання започаткувати власну справу.

Важливим завданням сьогодення є забезпечення ефективної співпраці і координації діяльності всіх структур, які займаються проблемою підвищення фінансової грамотності населення в Україні. З цією метою та задля виконання завдань стратегії необхідно мати відкриту платформу для постійних зустрічей, обговорень, обміну інформацією і досвідом усіх учасників процесу та попередньої координації будь-якої діяльності на етапі підготовки, а також слід забезпечити можливість приєднання нових членів, особливо

освітян і представників організацій та установ, залучених до популяризації фінансової просвіти.

Важливим кроком у поширенні фінансової грамотності є використання засобів масової інформації. Активізація каналів інформування населення повинна поводитися в доступній для розуміння формі через:

- створення спеціалізованих програм на телебаченні та радіо;

- запровадження навчальних циклів у популярних і авторитетних друкованих та інтернет-виданнях;

- створення та наповнення вебсайту і його використання для дистанційного викладання курсу “Фінансова грамотність”;

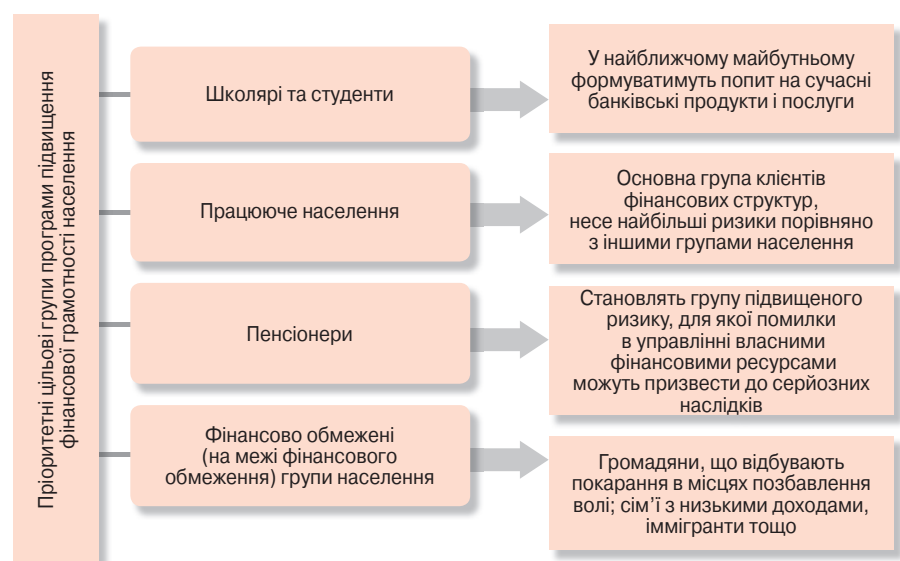
- публікація статей у молодіжних журналах, журналах для молодих сімей, подання інформації в масовій пресі, виготовлення рекламної продукції та її розміщення (наприклад, у метро);

- виготовлення брошур для розповсюдження в банках, навчальних закладах, серед молодих матерів, пенсіонерів, у місцях позбавлення волі тощо.

За допомогою телебачення і радіо інформацію про особисті фінанси можна зробити доступною для населення: наприклад, включивши її у серіали, шоу або навчально-розважальні передачі, які транслюються в прямому ефірі по телебаченню чи радіо з можливістю для телеглядачів і радіослухачів телефонувати на передачу, тобто використання розваг і ЗМІ для поширення освітньої інформації.

Ще один напрям – друкування брошур, журналів, коміксів, створен-

Схема 4. Цільові групи та програми підвищення фінансової грамотності населення

ня мультфільмів для наймолодших – це тільки невеликий перелік заходів, якими нині займаються науково-педагогічні працівники та фахівці Університету банківської справи НБУ, залучаючи до цього процесу членів ПІ “НМФП” та професійні компанії, які мають великий досвід у створенні подібних продуктів.

Зазначені вище ініціативи будуть успішними лише тоді, коли їх сприйматимуть як неупереджені, а не маркетингові.

Окремим важливим завданням є формування такого соціального середовища, яке б сприяло підвищенню фінансової відповідальності всіх верств населення, тобто створення системи консультаційної допомоги і підтримки населення, яке передбачає створення колл-центрів, консультаційного центру в мережі Інтернет (із розміщенням сервісів на найпопулярніших сайтах), безплатне розповсюдження програмного забезпечення для управління особистим і сімейним бюджетом, трансляція соціальної реклами на телебаченні та радіо, в Інтернеті (просування іміджу успішності фінансово грамотної та відповідальної людини), проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, що сприяють підвищенню соціальної та економічної активності населення (наприклад, День ощадності, конкурси творчих робіт, соціальні проекти, олімпіади із залученням шко-

лярів та студентів тощо).

Багато на цьому шляху залежить від самих учасників фінансового ринку, які можуть упроваджувати інституційні зміни в діяльність своїх фінансових компаній. І сюди слід віднести дотримання “кодексу честі” працівників банків та фінансових компаній, розробку і поширення стандартів оприлюднення банками та компаніями фінансової інформації в доступній для розуміння непрофесіоналами формі (стандарті розкриття інформації), а також формування єдиної системи відгуків громадян про якість обслуговування клієнтів банками і фінансовими компаніями.

Дієвими заходами у напрямі посилення захисту прав споживачів фінансових послуг повинні стати:

– встановлення вимог щодо використання банківськими установами єдиних зразків “основних даних про фінансові послуги” (щоб клієнти могли легко порівняти фінансові продукти у різних банках);

– повне розкриття інформації про особливі ризики для клієнтів (кожен клієнт має бути чітко поінформований про ризики, пов’язані з отриманням банківських послуг, наприклад, про валютні ризики при отриманні кредитів в іноземній валюті, ризики інвестування у схеми фінансування житлового будівництва тощо);

– посилення контролю з боку ре-

гулятора за дотриманням банківськими установами норм законодавства (про розкриття інформації, повноту і достовірність інформації при наданні кредиту тощо).

Таким чином, з урахуванням кращого міжнародного досвіду реалізацію цих завдань можна забезпечити одним із двох запропонованих нижче способів.

1. Створення незалежного інституту фінансової освіти й інформування – Центру фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг, який би ініціював проведення досліджень у галузі фінансової грамотності, формував єдину політику, об’єднуючи та координуючи різнопланові ініціативи, брав участь у розробці нових інструментів підвищення фінансової грамотності, захисту прав споживачів фінансових послуг, і, таким чином, сприяв підвищенню довіри не лише до банківських установ, а й до всієї фінансової системи (див. схему 5).

Варто зазначити, що основними цілями такого центру повинні стати:

- зростання компетенції громадян у сфері управління власними фінансами (розуміння фінансової термінології, володіння актуальною інформацією, відповідальна фінансова поведінка, вміння приймати обдумані фінансові рішення);

- розширення масштабів використання населенням різноманітних

Схема 5. Структура Центру фінансової грамотності і захисту прав споживачів фінансових послуг

фінансових інструментів;

- зміцнення фінансової захищеності громадян як споживачів фінансових послуг;
- підвищення довіри до банківської системи та фінансових інститутів.

Основними завданнями такого центру на початкових етапах його функціонування повинні стати:

– поширення інформації про управління особистими заощадженнями, використання продуктів та послуг банків у брошурах та листівках, спрямованих на конкретні групи населення, в яких би надавалася перевага використанню зрозумілих схем, графіків та фотографій, а не довгим текстам із важкими для розуміння термінами та поняттями;

– розповсюдження видань і публікацій, присвячених фінансовим питанням, серед визначених цільових груп (наприклад, посібник для молоді з ефективного використання кишенькових грошей);

– створення інтерактивних експозицій про фінансову систему та гроші з подальшою можливістю організації екскурсій для школярів та студентів;

– створення та поширення програмних розробок для управління сімейним бюджетом, інтегрованих у банківські електронні системи (наприклад, на інтернет-сайтах), які б давали змогу отримати чітке уявлення про фінансові продукти й їх можливості;

– організація національних конференцій з питань фінансової освіти, де б насамперед приділялася увага групам населення, котрі зазнають найбільших фінансових втрат через свою фінансову неграмотність;

– розробка та поширення фінансових ігор, проведення змагань між студентами та школярами;

– узагальнення результатів моніторингу рівня фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг у країні;

– розробка дієвих заходів щодо

підвищення рівня фінансової грамотності й посилення захисту прав споживачів фінансових послуг.

Робота регіональних центрів повинна бути зосередженою на:

- організації та координації заходів з реалізації концепції фінансової грамотності на регіональному рівні;

- участі у розробці, поширенні, оцінці та відборі найефективніших програм і технологій навчання у сфері підвищення фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг;

- взаємодії з регіональними органами влади, бізнесом та ЗМІ;

- здійсненні моніторингу рівня фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг.

Основне завдання колл-центру – надання консультативної підтримки громадянам стосовно захисту їхніх прав у сфері фінансових послуг у режимі “гарячої лінії”. Водночас на інформаційно-освітньому порталі необхідно зрозумілою мовою висвітлювати інформацію про види банківських послуг, особливості грошово-кредитної політики; про те, як уникнути фінансової шахрайства; розмішувати навчальні онлайн-ігри, тести з фінансової грамотності, цінні поради, цікаві статті, презентації, відео тощо.

Ефективність цих та інших заходів на виконання стратегії повинна оцінюватись насамперед шляхом регулярного вимірювання рівня фінансових знань у суспільстві. Тому особливого значення набуває система моніторингу стану фінансової грамотності населення, яка повинна охоплювати оцінку рівня фінансової грамотності різних верств і цільових груп; позитивних і негативних факторів, котрі призводять до його підвищення або зниження; виявлення резервів для його зростання; розробку та реалізацію заходів з підвищення рівня фінансової грамотності; оцінку впливу вжитих заходів на поліпшення фінансової грамотності; стимулювання по-

питу на підзвітність фінансових установ і прозору фінансову політику в державі.

До речі, подібний комплексний моніторинг було здійснено якраз з метою визначення рівня засвоєння учнями знань з курсу “Фінансова грамотність” та їх практичного застосування в реальному житті вже у травні 2013 року. Це завдання було виконане під загальною координацією Міністерства освіти і науки України із залученням відділення моніторингових досліджень освітньої галузі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Громадської ініціативи “Національна мережа фінансової просвіти”, базових вищих навчальних закладів, затверджених наказом МОН, та фахівців Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II) Агентства США з міжнародного розвитку.

2. Другим способом реалізації запропонованих вище завдань може бути призначення Національного банку України основним координатором із формування політики щодо підвищення рівня фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг і проведення відповідного комплексу заходів. У такому випадку основні функції та завдання, описані вище для Центру фінансової грамотності й захисту прав споживачів фінансових послуг, може взяти на себе окремо визначений у структурі НБУ департамент (управління).

Література

1. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.for-ua.com/economics/.../131317.html>.

2. Роберт Бонд. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf.

3. Ruhwalski A. Rynek finansow. Komisja Nadzoru Finansowego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finance.pl>.

4. Financial Markets and Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statistics-canada>.

5. Фінансова грамотність та розвиток ринку фінансових послуг у Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.czechba>.

Відкритий урок з фінансової грамотності для дітей та підлітків у Дитячому оздоровчому таборі “Світанок”.

